

Отримано: 15 вересня 2021 року

Прорецензовано: 17 вересня 2021 року

Прийнято до друку: 20 вересня 2021 року

e-mail: oksana.derevianko@pnu.edu.ua

DOI: 10.25264/2519-2558-2021-11(79)-229-232

Дерев'янка О. А., Тронь А. А. Предикати примусу як засіб категоричного волевиявлення у семантико-синтаксичній структурі англійського речення. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 11(79). С. 229–232.

УДК: 811.111'366.587

Дерев'янка Оксана Андріївна,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Тронь Андрій Андрійович,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

ПРЕДИКАТИ ПРИМУСУ ЯК ЗАСІБ КАТЕГОРИЧНОГО ВОЛЕВИЯВЛЕННЯ У СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧНІЙ СТРУКТУРІ АНГЛІЙСЬКОГО РЕЧЕННЯ

У статті проаналізовано семантику предикатів примусу як одного з домінуючих засобів вираження дебітивної модальності. Примус аналізуємо як зумовлену необхідність діяти всупереч власній волі чи бажанню. Основним засобом вираження семантики примусу виступає предикат *to force*. Всі предикати позначають примусову дію різної інтенсивності, тобто існує семантична диференціація предикатів примусу. Вони характеризуються негативною конотацією, оскільки дія є примусовою для суб'єкта, небажаною, суперечить його інтересам та волі. Негативний компонент міститься й у власне семантиці предикатів примусу.

Ключові слова: семантичний синтаксис, дебітивна модальність, семантико-синтаксична структура речення, предикат, суб'єкт.

Oksana Derevianko,

PhD in Philology, Associate Professor,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

Andrii Tron,

PhD in Philology, Associate Professor,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

PREDICATES OF COERCION AS A MEANS OF CATEGORICAL EXPRESSION OF WILL IN THE SEMANTIC-SYNTACTIC STRUCTURE OF THE ENGLISH SENTENCE

The article highlights the semantics of coercion predicates as one of the main means of expressing debitive modality (along with the modality of expediency, obligation, necessity, compulsion and inevitability). Predicates of coercion, in our opinion, contain in their structure the modal component of 'will', as one of the main modal meanings. Coercion is analyzed as a predetermined need to act contrary to smb's own will or desire. The main means of expressing coercion semantics is the predicate *to force*. All coercion predicates denote the forced action of different intensity, that is, there is a semantic differentiation of coercion predicates. They are characterized by a negative connotation, since the action is undesirable, forced for the subject, contrary to their interests, will. The negative component is a constituent part of the semantics of coercion predicates. The predicates of coercion are closely related to predicates of compulsion. Thus, the predicates of coercion *to constrain*, *to compel* and *to oblige* can denote both the situations of coercion and compulsion. In addition, in sentences with causative verbs of coercion like *to force*, the positional structure differs from the one where the predicate is the modal verbs *to have to*, *to be to*. This is due to the fact that in constructions with the objective infinitive, more than one situation is explicated.

Key words: semantic syntax, debitive modality, semantic-syntactic sentence structure, predicate, subject.

Постановка проблеми. Лінгвістичне сьогодення характеризується переосмисленням низки лінгвістичних проблем, тісним зв'язком семантики та синтаксису, вивченням антропологічної лінгвістики, у фокусі уваги якої особистість, її мислення та знання про світ, трансформуванням традиційної граматики у функціональну, котра передбачає домінуючу роль аналізу мовного матеріалу у напрямку від змісту до його вираження та від функції до способів їх реалізації. Протягом останніх десятиліть у лінгвістиці не згасає інтерес й до аналізу лексико-семантичних груп модальних предикатів, різноманітних нюансів їх значень. У цьому зв'язку актуальною виступає модальність ПРИМУСУ, що позначає типову ситуацію вимушеної необхідності виконання якої-небудь дії.

Волевиявлення вважаємо невід'ємною частиною категорії модальності, волевиявлення мовця пов'язано із типами мовця чи третьою особою фактів об'єктивної дійсності, що відображається у їх мовленнєвій інтерпретації. Під волевиявленням, слідом за А. Ліпіною, йдеться про "вираження бажання мовця каузувати дію за умови присутності (безпосередньо) слухача, який здатен довести до відома третій особі бажання мовця і таким чином каузувати дію з метою зміни ситуації на свою користь" [5]. Цілком зрозуміло, що згідно етичним нормам вираження бажання мовця може бути категоричним, некатегоричним та нейтральним. На нашу думку, модальні предикати примусу є засобом категоричного волевиявлення у семантичній структурі англійського речення. Цей тип волевиявлення іноді "корелює з такими різновидами, що вказують на перевищення повноважень або прав М (реалізуючи семи 'нахабство' та 'агресія' як (груба або невідкріплена статусом) вимога чи розпорядження, (побутова) команда/командування" [8, с. 94].

Мета і завдання статті. Мета полягає в аналізі семантичної структури англійського речення із предикатами примусу, передбачає з'ясування засобів вираження семантики примусу, впливу каузації на формування семантики примусу та аналіз семантичної структури предикатів примусу.

Предмет та об'єкт дослідження. Предметом дослідження є особливості відтворення семантики примусу в англійськомовному дискурсі. Об'єктом аналізу слугує семантико-синтаксична структура речення із предикатами примусу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Незважаючи на те, що робота над дослідженням дебітивної модальності у лінгвістиці ведеться (зокрема на матеріалі сучасної української мови (О. Сікорська 2009), англійської (С. Александрова 1984; Л. Васильєва 1991), німецької (Т. Гольцова 2006), російської (С. Глазкова 2012, О. Суханова 2000, С. Хюник 2009), французької (І. Гвоздева 2012) мов, а також у порівняльному аспекті, зокрема української та англійської (О. Тронь 2001; 2013), російської та англійської (Є. Беляєва 1985; Є. Замятіна 2003, Д. Терре 2006), російської та болгарської (К. Коджабашева 1986), російської та іспанської (М. Будильцева 1984), англійської та азербайджанської (К. Гезалова 1986), турецької, української та англійської (С. Сорокін 2009) мов), можна говорити про відсутність глибоких розвідок предикатів примусу. Отже, питання предикатів примусу як засобу категоричного волевиявлення досі можна вважати відкритим і актуальним.

Під примусом розуміємо необхідність діяти певним чином незалежно від бажання, зумовлену конкретними обставинами. В свою чергу, термін “примушування” позначає вимагання від кого-небудь виконання чогось незалежно від його волі, бажання. Домагатися чого-небудь, застосовуючи силу. Викликати у кого-небудь якусь дію, вчинок [2, с. 940].

Вважаємо, що розуміння природи примусу сягає ще мислителів античності. Примус першочергово тлумачили винятково інстинктивно-природними відносинами. Пізніше софісти розглядали “примус” як форму насильства, застосування будь-якої сили, спрямованої на “позбавлення волі індивіда”, акцентуючи на соціальному характері примусу. Такі ж ідеї характерні й постулатам давньогрецьких філософів, зокрема Аристотелю, Платону, Сократу, Цицерону. Так, насилля за Аристотелем, – це природна необхідність і фізична закономірність, а сила – свого роду категорія категорій, фундаментальна категорія всього суцього. “Насилля та примус, а таким є те, що заважає й перешкоджає в чому-небудь, всупереч бажанню й власному рішенню. Насилля називається необхідністю; тому воно й тяжко” [1, с.151]. Аристотель також вважає, що “на дії і вчинки людей впливають сім чинників – випадок, природа, **примус**, звичка, розум, бажання, пристрасть” [7, с. 14].

Примус є невід’ємним чинником політичного життя, бо безпосередньо пов’язаний із використанням важеля влади, який, логічно, завжди містить у своїх діях елемент наказу, подекуди й насилля. У новітньому академічному виданні “Політична енциклопедія” примус політичний трактується як “сукупність заходів спрямованих на те, щоб поставити об’єкта цих заходів перед необхідністю виконувати дії в інтересах того, хто ці заходи ініціює. Може застосовуватися легітимно державою і нелегітимно іншими суб’єктами політики – партіями, політичними організаціями, окремими особами, масою” [6, с. 609]. Примус може здійснюватися через політичну владу, психологічний тиск, загрозу застосування фізичної сили тощо.

Примус як правова категорія аналізується як вплив на людину; він спрямований на обмеження свободи волі людини через вплив на її свідомість; його метою є спонукання до певної поведінки; реалізація такої поведінки (мета примусу) здійснюється об’єктом впливу свідомо, але всупереч його волі; примус Е – це вольовий акт суб’єту (агенту) впливу; він припускає вплив на свідомість та волю (в кінцевому підсумку на поведінку людини) через фізичну сферу людини, тобто через фізичний вплив на людину) дозволяє визначити останній як вплив одного індивіда на іншого з метою стимулювання певної поведінки всупереч його волі [4].

У нашому дослідженні примус аналізуємо як складову категорії модальності, поруч із модальностями доцільності, повинності, необхідності, вимушеності, неминучості. Предикати примусу, на нашу думку, містять у своїй структурі модальний компонент ‘волевиявлення’, як один із основних модальних значень, проте лінгвісти називають його по різному: “модальними модифікаторами” (Є. Беляєва), “каузативно-модальними дієсловами” (Г. Золотова), “модалізованими дієсловами” (В. Карасик), оскільки вони займають проміжне місце між модальними і немодальними дієсловами.

Каузативні дієслова примусу в англійській мові, сполучаючись із dead’ективами, девербативами, інфінітивами тощо, виконують у реченні особливу роль, оскільки ускладнюють елементарне речення).

Вважаємо, що предикати примусу тісно пов’язані із предикатами вимушеності. Так, зокрема, предикати примусу **to constrain, compel** та **oblige** можуть позначати і ситуацію примусу, і ситуацію вимушеності. Крім того, у реченнях із каузативними дієсловами примусу нахшталт **to force, to compel** позиційна структура відрізняється від тієї, де предикатом вимушеності виступають модальні дієслова **to have to, to be to**, що пояснюється тим, що в конструкціях із об’єктивним інфінітивом експлікується більше однієї ситуації. Позицію підмета у цих реченнях, на відміну від речень із модальними дієсловами **to have to, to be to**, займає не суб’єкт вимушеності, а суб’єкт чи обставина-каузатор, котрі примушують суб’єкта виконати певну дію, яка займає дуплексивну позицію. У формальній структурі речення цей суб’єкт посідає позицію прямого об’єктного поширювача [10, с. 131].

Так, у реченні *Back in the room, he made her kneel before him, as he sat on the upright chair* (Falconer, Piers) субстантивний компонент *her* має подвійне значення: позначає значення об’єкта впливу каузативу і суб’єкта каузованої дії. Суб’єкт головного предиката (S₁) впливає на суб’єкт (S₂) залежного предиката, вираженого інфінітивом, S₂ виконує дію, зумовлену суб’єктом головного речення. Таким чином, “структурно просте речення, окрім основного, має й додаткове предикативне ядро, оскільки містить дві ситуації: перша – позначає реальну каузуючу дію, а друга – ірреальну каузовану дію, суб’єкт якої позначається іменником або займенником непрямого відмінка, а сама дія – об’єктивним інфінітивом” [10, с. 132]. Отже, словосполучення “*her kneel*” [тобто “*she must kneel*”] – це вторинна предикація, яка зумовлена основною предикацією (семантично і граматично).

Диференційною ознакою каузативних дієслів примусу є ‘змушувати когось виконувати якусь дію’ (інфінітив при них означає дію, спрямовану не на суб’єкт, а на об’єкт. У ситуації, вираженій каузативним дієсловом, об’єкт виступає суб’єктом некаузованого дієслова, тобто “наявність однієї дії передбачає існування іншої дії чи стану як наслідок першої” [10, с. 132].

Обов’язковими компонентами фрейма “**ПРИМУС**” є: ПРИМУШУЮЧИЙ, ПРИМУШУВАНИЙ, КАУЗУЮЧА ДІЯ і КАУЗОВАНА ДІЯ, факультативними компонентами виступають СПОСІБ і ХАРАКТЕРИСТИКА СПОСОБУ ПРИМУСУ, КАТЕГОРИЧНІСТЬ, ІНТЕНСИВНІСТЬ / НАПОЛЕГЛИВІСТЬ, ХАРАКТЕР ПРИМУСУ (офіційний / неофіційний) [9, с. 214].

У ситуації примусу (як різновиду каузативної ситуації), слідом за О. Романовою, розрізняємо 1) в ролі каузуючого суб’єкта (ПРИМУШУЮЧОГО) і каузованого суб’єкта (ПРИМУШУВАНОВОГО) виступають істоти – особи (зустрічаються випадки їх метафоричного позначення); 2) каузована дія бенефактивна для ПРИМУШУЮЧОГО, оскільки він діє із власних інтересів, ігноруючи інтереси і бажання індивіда, якого змушує; 3) вплив здійснюється цілеспрямовано, має жорстокий і наполегливий характер і ставить за мету досягти виконання дії людьми всупереч їхній волі (під “волею” йдеться про такі компоненти свідомості людини як бажання, згода, намір) [9, с. 214].

Диференційними компонентами висловлювань із модальним значенням примусу слугують “присутність виконавця дії, наявність значення протесту, обурення, незадоволення, що йде від мовця – носія суб’єктивної оцінки, та суб’єктивно-модальне значення впевненості мовця у сказаному” [3, с. 77].

Вважаємо, що семантику примусу до дії (змушуваності, доконечної потреби її виконання) в англійській мові позначають такі дієслова: **bid, bludgeon, bulldoze, bully, cajole, capture, cause, cheer, claim, coax, coerce, compel, con, constrain, convince, cow, decree, demand, dictate, direct, dragoon, drive, force, get, have, encourage, enforce, enjoin, entice, exact, extort, extract, impel, impose, incite, induce, influence, insist, instigate, invoke, motivate, oblige, order, persuade, prescribe, press, prompt, push, require, squeeze, stimulate, tempt, thrust, wring, wheedle, worm** та інші. Спільною диференційною ознакою цих предикатів є сема ‘примусова дія’.

Природно, що дія, яка виконується з примусу, з натиску, характеризується негативною оцінкою, тобто це необхідність діяти певним чином незалежно від волі, бажання. Показово, що негативний компонент міститься й у власне семантиці предикатів примусу.

Так, у предикатах примусу негативна оцінка актуалізується як ознака:

1) негативної характеристики засобів і способу дії. Наприклад:

cajole – *to persuade (someone) to do something by sustained coaxing or flattery* [12];

2) всупереч волі каузованої особи, як-от:

force – *make (someone) do something against their will* [12]; **bludgeon** – *force or bully (someone) to do something* [12]; **bulldoze** – *use force insensitively when dealing with (someone or something)* [12]; **compel** – *force or oblige (someone) to do something; [with object] bring about (something) by the use of force or pressure* [12]; **impel** – *drive, force, or urge (someone) to do something* [12]; **impose** – *force (an unwelcome decision or ruling) on someone* [12]; **intimidate** – *frighten or overawe (someone), especially in order to make them do what one wants* [12];

3) здійсненню опору з боку особи, яка каузується, протестом, наприклад: **force** – *[with object and adverbial] drive or push into a specified position or state using physical strength or against resistance* [12]; **coerce** – *persuade (an unwilling person) to do something by using force or threats* [12].

Семантичний компонент ‘погано’ прослідковується у різних граматичних конструкціях, зокрема у:

1) власне у висловлюванні: *Ferguson thought the Scottish striker might be forced to withdraw from the trip to Berme because he feared he had been afflicted by the same illness which has hit more than a dozen of the Old Trafford squad* (the Daily Mirror);

2) широкому контексті: *Values Tory policies in the 1980s stopped council-home building, forced up house prices and compelled people to take on huge mortgages just to get a home. Then they pushed up interest rates and forced down house values. High interest rates and falling values mean MORE reposessions. More families unable to move. FEWER new homes and MORE unemployed building workers* (The Daily Mirror).

3) вставних конструкціях: *Unfortunately, despite this success I feel compelled to write this letter of complaint about certain aspects which undermine the efforts of managers, coaches and boys from this country who gave their all in this tournament* (Belfast Telegraph), *What a pity, but I am forced to go there immediately* (S. Heywood).

Очевидно, що у реченнях із предикатами примусу є лексеми, які вказують на вимушеність дії, присилуваність суб’єкта до виконання дії, тобто негативне відношення, внутрішнє протистояння до здійснення дії позначається у контексті за допомогою слів із негативною семантикою.

Негативна експресивна лексика, примусовість, підневільність виконання дії увиразнюються у реченнях, в яких дії зумовлені погрозами, залякуваннями, хитрістю, шантажем, безпідставними обіцянками тощо (*by contempt, by flattery, by false promises, by threatening* тощо). Наприклад: *Nobody ever volunteered to work with Brian, so Mr Grovey always had to force someone to, usually by threatening something terrible if they refused* (Lawrence, David); *He succeeded in forcing several thousand nobles into service by threatening them with loss of status and land. No other eighteen-century European lite was so ruthlessly dragooned* (Acton, Edward); *In court earlier, the prosecuting attorney general said Valus, a Polish immigrant, driven by contempt for communism, and Derby-Lewis, right wing conservative party activist, had committed a cold blooded, premeditated and abhorrent crime* (Belfast Telegraph).

Основним засобом вираження семантики примусу вважаємо предикат **to force**, “примусове значення” (coercive meaning) якого, на думку Т. Гівона, передбачає його використання для опису ситуацій, в яких дія зустрічає опір [13, с. 13]. Отже, семантика предиката **to force** зумовлює необхідність протидії опору з боку каузованої особи. У результаті дослідження встановлено, що предикат **to force** вживається у таких синтаксичних моделях: з інфінітивом – *to force smb to do smth; to be forced to do smth* та із герундієм, іменником пропозиитивної семантики (*to force smb into/out of doing smth; to be forced into/out of doing smth*).

Цілком логічно, що всі предикати позначають примусову дію різної інтенсивності, тобто існує семантична диференціація предикатів примусу. Так, зокрема, предикат **coerce** позначає застосування жорстких способів примусу, лексема **dragoon** вказує на гнітючий вплив на іншу особу, **constrain** передбачає вплив певних обмежень (встановлених каузованою особою чи зовнішніми подразниками, обставинами, котрі примушують діяти певним чином, що суперечать волі каузованої особи).

Вважаємо, що деякі предикати (зокрема **to force, to compel, constrain**) є часто вживаними, тоді як **bludgeon, coerce, dragoon** – вживаються рідко.

У реченнях із предикатом примусу, вираженого дієсловами **to compel, constrain, coerce, oblige, impel, bludgeon, dragoon** та ін., суб’єктом-каузатором виступають: назви осіб за професією, родом занять, соціальним статусом тощо; іменники, що позначають явища природи, натурфакти (*day, night, summer, hail, rain, snow, lightning, etc.*); подвійні суб’єкти, коли S_1 і S_2 збігаються; іменники, які вказують на зовнішні подразники (*movement, pressure, knock, etc.*); абстрактні іменники, що позначають процеси, явища, властивості, пов’язані з почуттями і відчуттями (*feeling, grief, fear, etc.*); збірні іменники; іменники із значенням процесів мовленнєво-мисленнєвої діяльності людини (*faith, thought, speech, тощо*); іменники – назви соціуму, установ; назви неістот тощо.

Висновки і перспективи подальших розробок. Примус – це складова дебітивної модальності, поруч із модальностями доцільності, повинності, необхідності, вимушеності, неминучості. У семантичній структурі речень із предикатами примусу є лексеми, які вказують на вимушеність дії, пояснюють небажання суб'єкта виконувати дію. Предикати примусу позначають примусову дію різної інтенсивності, характеризуються негативною конотацією. Негативний компонент може бути і у семантиці предикатів примусу. Перспективним вважаємо порівняльний аналіз предикатів вимушеності і примусу, засобів вираження семантики примусу в українській та англійській мовах.

Література:

1. Аристотель. Сочинения. В 4 т. Т. 1. Москва: Мысль, 1975. 550 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. К., 2002. С. 940.
3. Дерев'янка О. А. Семантичні компоненти ситуації дебітивності. *Матеріали ІХ Міжнар. наук. конф. "Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація"*. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2010. С. 76–77.
4. Касьян А. О. Ознаки примусу як правової категорії. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2013. № 4. С. 78–81.
5. Липина А. А. Волеизъявление в стилевой дифференциации современного английского языка: автореф. дисс. ... канд. филол. наук. 10.02.04 – германские языки. Москва, 2012.
6. Мадиссон В. Примус політичний. *Політична енциклопедія* / редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. Київ: Парламентське видавництво, 2011. С. 609.
7. Мудрість віків: вибр. афоризми / упоряд. М. О. Пушкаренко. Київ : Богдана, 2009. 281 с.
8. Омеляненко В. Типи категоричного волевиявлення та їх експліцитні перформативні індикатори. *Мовознавство*, 2012. С. 92–98.
9. Романова О. В. Семантические и функциональные особенности глаголов, выражающих концепт ПРИНУЖДЕНИЕ в современном английском языке: дисс. ... канд. филол. наук. 10.02.04 – германские языки. Санкт-Петербург, 2008. 190 с.
10. Тронь О. А. Семантико-синтаксична структура речень із предикатами дебітивності у сучасній українській мові: дис. ... канд. филол. наук. 10.02.01 – українська мова. Івано-Франківськ, 2001. 205 с.
11. Тугай О. М. Англійські дієслова вольової дії: досвід попереднього аналізу. *Філол. науки: зб. наук. пр.* 2017. Вип. 8. С. 29–35.
12. Concise Oxford Spanish Dictionary by Oxford Languages. Oxford, United Kingdom, 2009. (COSD)
13. Givon N. English grammar. A Function Based Introduction. Amsterdam: John Benjamins, 1993. Vol. 2. 313 p.